

A könyves képzés alapkönyvei

A könyv, az valami más – kezdhethetném könyvismertetőmet ilyen, tán kissé posztmodern fordulattal. Mindazonáltal a könyv csakugyan semmihez sem fogható dolog, semmihez nem hasonlítható árucikk, szolgáltatás vagy kommunikációs eszköz. Robert Escarpit, *A könyv forradalma* című alapvető munkájában így írt: „Mint minden, ami él, a könyv is meghatározhatatlan”. Ugyanő egy humoros anekdotával érzékelteti, milyen egyedí, különös dolog a könyv, amely mindenkinek mást jelent. „Mesélik, hogy egy országban, ahol sok a tábornok, egy nyugdíjba vonuló öreg tábornokot meg akartak ajándékozni egy régi, ritka könyv értékes példányával. Az öreg tábornok megnézte a könyvet, s így szólt: »Könyv? Nem kellett volna, már van egy odahaza«”.

Erről a különös dologról, a könyvről, pontosabban a könyvgyűjtés, tehát a bibliofília, illetve a könyvkereskedelem történetéről írt két – bízvást állítható – alapvető fontosságú könyvet Pogány György. Nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy átfogó képet adjon a hazai könyvgyűjtés szenvedélyének bő két évszázadról, valamint a könyvkereskedés félezer esztendejéről. Ha csak az említett időszakok kiterjedésére és kultúrtörténeti gazdagságára gondolunk, máris tiszteletet érzünk a szerző iránt, aki ráadásul olyanképpen oldotta meg vállalt feladatát, hogy a viszonylag szűk terjedelmi keretbe sűrített hatalmas tényanyagot vonzóan olvasmányosan adja elő, érdekes adatokban és adalékokban is bővelkedő lendületes stílusban beszéli el. A kötetek *A könyves szakképzés füzetei* sorozat tagjaiként a teljesség igényével, de csak a szükséges részletettséggel adnak tablót tárgyukról, vagyis alapozó tankönyvként szolgálnak. Márpedig a jó tankönyvnek sajátossága, hogy kedvet ébreszt a tárgykör további, még elmélyültebb tanulmányozásához: vonzóan, érdekesnek, búvárlásra érdemesnek láttatja tudományterületét, még azok számára is, akik netán csak most ismerkednek a témával, jelesen a könyvgyűjtés és –kereskedelem magyarországi történetével.

A *Bibliofília és könyvművészet* című kötetének célját ekként határozza meg a szerző: „Ez a kiadvány arra tesz kísérletet, hogy a talán legszebb kereskedelmi pályát tanulóknak a bibliofília és a könyvművészet alapfogalmait bemutassa és megismertesse”. És csakugyan az alapvető tudnivalókat közli, és valóban a klaszszikus értelemben vett könyvfórmula technikai, nyomdai, művészi jellegzetességeit taglalja. A bevezetésben szerzőnk legelőbb tisztázza a bibliofil fogalmát, mondván, nem egyszerűen „könyvbarátról” van szó, hanem olyan valakiről, akit a könyv tartalma mellett „a szöveg tárgyasult formája” is érdekel. Így rokonságban áll a műgyűjtővel, abban az értelemben is, hogy gyűjtőszendvélye által a személyisége kiteljesedik. Azért is fontos e fogalmi meghatározás, mert a könyvek iránt érzett szenvedélynek ismertek kóros formái is, ilyen a vesztettül olvasó bibliofág, azaz a könyvfaló, és a bibliomániás, tehát a könyvőrült (vagy ahogyan Ráth-Végh István nevezte, a „könyvdühönc”). Pogány György elkülöníti a könyvgyűjtés két – rendszerint „vegytisztán” sosem tanulmányozható – típusát, a tartalmi sajátos-

ságok és a formai jellegzetességek alapján történő gyűjtés vonásait. Az előbbihez sorolhatók pl. egy korszak vagy földrajzi térség, egy szerző, egy tipográfus, egy nyomda, egy nyelv kiadványait gyűjtők; az utóbbihoz az első kiadások, a dedikált példányok, az illusztrált művek, az ex librisek, a hasonmások vagy épp a mini-könyvek rajongói. Ugyancsak röviden definiálja a könyvművészet alapfogalmait, az egyedi tipográfia és modern, tömegtermelésben előállított könyv ismérveit és jellegzetességeit.

Pogány György a magyarországi bibliofília történetét két nagy korszakra tagolja. Az első, polgárinak is nevezhető korszak az 1880-as évektől számítható és 1945-ig tart. A kiegyezés után jöttek létre a honi könyvkiadás máig nevezetes műhelyei (pl. az Athenaeum vagy a Franklin Társulat), amelyek képesek voltak művészi igényű kiadványokat közreadni (pl. *Az ember tragédiájának* Zichy Mihály illusztrálta edícióját 1887-ben). A korszakra, nagyjából a szecesszió megjelenéséig a historizáló stílus volt jellemző, nagy szerep jutott az illusztrációknak, iniciáléknak, a díszes borítóknak. E korszak első felében jelentek meg az első, máig számon tartott díszkiadások, az egységes külsejű sorozatok. Nagyjából a XX. század fordulójától számítható a szecesszió stílusdominanciája, amelyet olyan könyvműhelyek fémjeltek, mint a gyomai Kner vagy a békéscsabai Tevan. És ebben a korszakban intézményesült a könyvgyűjtés: megalakultak a gyűjtőket összefogó egyesületek, társaságok (Műbarátok Köre, Szent György Céh, Magyar Bibliophil Társaság), és megjelentek a bibliofil szaklapok (Magyar Bibliofil Szemle, Könyvbarátok Lapja, Gyűjtő, Diárium stb.). A második nagy korszak a második világháború végétől, egészen pontosan 1949-től számítódik. Ekkoriban légüres térbe került, mondhatni, „fölsőlegessé vált” a hazai bibliofília, hiszen társadalmi bázisa, a könyvért áldozni is képes polgári, értelmiségi réteg is fölmorzsolódott. A kiadókat, a nyomdákat államosították, egy időre megszűnt a művészi kivitelű könyvek előállítása, a mennyiségi szemlélet és a népnevelő szándék vált uralkodóvá. Csak 1953 végén hirdették meg az első „Szép magyar könyv” pályázatot (amelyet Barcsay Jenő *Művészeti anatómiájával* nyert meg a kiadója). 1960-ban újraalakult a Magyar Bibliofil Társaság, ismét rendeztek könyvaukciókat, dolgozni kezdhettek a nagy illusztrátor generáció tagjai, lényegében tehát ez időtől számítható a hazai könyvgyűjtés föltámadása, megújodása.

Pogány György könyve az első teljesség-igényű munka a magyarországi bibliofília történetéről, amely úttörő módon, noha alapszinten sorolja elő a legfontosabb tudnivalókat, de a kötet végén található bibliográfia elirányítja az érdeklődőt a részletekhez, hiszen teljes körűen veszi számba az érintett szakkérdések minden fontos irodalmát.

Pogány György másik könyve, *A magyar könyvkereskedelem rövid története* hasonlóan alapvető monográfiája tárgyának, ámbátor e területen ismerünk számottevő előzményeket (első helyen Kókay György *A könyvkereskedelem Magyarországon* című munkájára gondolok). Ezúttal is igényes, ám sodró lendületű tudománynépszerűsítő stílusban, számos érdekes mozzanatot is föl idézve ad képet a honi könyvkereskedés több mint ötszáz esztendejének fontos fejleményeiről. Itt érdemes megismételni azt a közhelyet, hogy a könyv semmihez sem hasonlítható árucikk. Hogy ez mennyire így van, mi sem jellemzőbb, mint hogy azokban az országokban, ahol magas a könyvtárlátogatók aránya, rendszerint a könyvek eladásának statisztikája is kedvező képet mutat. Azaz a könyv sosem konkurenciája

önmagának. Továbbá: az eladatlan könyvkészlet is képezhet értéket, szemben az egyéb eladatlan cikkekkal, amelyeknél az avulás, a romlás tempója idő múltával hatványozottan növekszik.

Könyvkereskedelem-történeti áttekintésében Pogány György hét nagy korszakot különít el, és pedig többnyire a magyar história ismert periodizációjának megfelelően. Az első korszak 1473-ban vette kezdetét, amikor Hess András budai műhelyében elkészült az első hazánkban nyomtatott könyv, a *Chronica Hungarorum*. Ez az időszak csak afféle előtörténet, hiszen Magyarországon mindössze néhány német könyvkereskedő időleges fölbukkanásáról tudunk. Azután 1526-ban, a mohácsi csatavesztést követően, az ország három részre szakadásával teljesen új helyzet állt elő a művelődést illetően is. Ennek megfelelően a második periódus 1526-tól 1700-ig, a török kiűzéséig terjed. Megjelentek az első officinák és a magánkönyvtárak, 1571-ben Báthory István fejedelem már szabályozta a könyvkiadást és –terjesztést, sőt kialakultak a könyvkereskedelem alapvető formái (mint a házalás, a vásári árusítás, a bizományos terjesztés stb.). A harmadik időszak a török kiűzésétől 1772-ig, a felvilágosodás koráig ível. Éspedig szó szerint ível, mert hogy ebben az időben kedvező helyzetbe került a kultúra, béke és anyagi gyarapodás jellemezte a kort. Ekkoriban szabályozták, egységesítették a könyvkiadás formai követelményeit (pl. kötelező volt föltüntetni a szerző nevét, a kiadás helyét és idejét, a kiadó és a nyomda nevét), megjelentek a kereskedelem újabb formái, miközben a nagyobb városokban (Nagyszombat, Pozsony, Debrecen, Kassa) rendre könyvkereskedések nyíltak, elkezdődtek a könyvárverések, és föltűnt a mai értelemben vett könyvkereskedő alakja. (Például Mauss Gellért pesti kereskedő már ezer címet tartalmazó könyvjegyzéket jelentetett meg kínálatáról.) A felvilágosodás kezdetétől az 1848-as forradalomig és szabadságharcig terjedő időszak a polgári könyvkereskedelem kialakulásának kora; miközben a jakobinus mozgalom után sosem látott szigorral működött a cenzúra, aközben létrejöttek a kereskedelem ma is ismert formái (pl. zeneműkiadás, árverések, bizományosi rendszer, könyvjegyzékek), megalakultak a nevezetes nyomdák (Tratner Mátyás, Hartleben Konrád, Heckenast Gusztáv, Emich Gusztáv műhelyei), sőt az első kölcsönzők és olvasó kabinetek. Az ötödik korszakot az önkényuralom évei alkotják, amelyeket a rövid ideig tartó visszaesés, majd a lendületes fejlődés jellemezett. Egyetlen számszerű adat is igazolja ezt: 1859-ben Magyarországon 49 településen 102 könyvkereskedés működött, ebből 21 Pest-Budán. A hatodik korszak, az 1867 és 1945 közötti szűk évszázad a kapitalista könyvkereskedelem története. Valódi fénykor ez, amelyet olyan cégek neve is fémjelez, mint a Franklin Társulat, a Pallas Rt., a Singer és Wolfner vagy a Révai Testvérek; máig nevezetes könyvkiadói vállalkozások születtek (a *Pallas Lexikontól* a *Klasszikus Regénytár* sorozatig), vagy megjelentek Szinnyei József és Gulyás Pál könyvészeti munkái. Az 1920 és 1945 közötti alkorszak, vagyis a két világháború közötti idők fejleménye volt például az első könyvhét megrendezése, és – történelmi kényszer folytán – megalakultak a határon túli magyar könyvműhelyek, kiadók, kereskedelmi cégek. Az utolsó korszak, a második világháború végétől a rendszerváltásig (1945–1990) terjedő fél évszázad ellentmondásos képet mutat: az államosítástól a szakkönyvkiadók létrejöttétől a nagy könyvterjesztő vállalatok működésén át a mennyiségi mutatók látványos emelkedéséig terjed a skála. Ugyanakkor érdekes és órdemes megjegyezni, hogy a magánosítás ebben a szek-

torban kezdődött meg, hiszen már 1957-ben megnyílhatott az első magán antikvárium (Lőrincz Ernő boltja Budán).

Miként „társkötetete”, *A magyar könyvkereskedelem története* is a vonatkozó alapismeretek foglalata, amelynek bibliográfiája – jó tankönyv módján – szintúgy lehetőséget teremt a történelmi korszakok és szakterületi részletek beható tanulmányozásához. Végezetül ennek is érdekes, informatív és szemléletes a képmelléklete.

Pogány György két könyve a honi könyves szakma megkerülhetetlen alapművei lesznek. Mostantól kezdve ezek ismerete nélkül nehéz lesz a könyves pályán elindulni. Tovább megyek, nemcsak szükséges, de egyenesen érdemes is megismerkedni velük, hiszen viszonylag rövid terjedelemben teljeskörű áttekintést adnak tárgyukról, mégpedig olvasmányosan, jól olvasható formában.

(Pogány György: *Bibliofília és könyvművészet*. Bp. 2004. Hatágú Síp Alapítvány, 161 p.; Uő.: *A magyar könyvkereskedelem rövid története*. Bp. 2004. Hatágú Síp Alapítvány, 164 p. [A könyves szakképzés füzetei])

Mezey László Miklós

A Néprajzi Értesítő repertórium 1900–2000

Valamely szakterület, tudományág professzionalizálásának legbiztosabb jele a tudományághoz kapcsolódó intézményrendszer kialakulása. Az úgynevezett szakmai infrastruktúra különféle institutumokból szerveződhet meg, befolyásolhatja magának a diszciplínának a jellege, kutatási módszertana, társadalmi kapcsolatrendszere, tudománypolitikai beágyazottsága, ugyanakkor bizonyos intézmények megléte természetesen közös princípiuma kell hogy legyen minden szakmának. A képzés, valamilyen jellegű és autonóm szakmai szervezet, megfelelő gyűjtemények és magától értetődően egy differenciált, a közös szakmai terminológia kialakítását elősegítő, ugyanakkor a kutatási eredményeket folyamatosan közlő és szakmai párbeszédet indukáló szaksajtó sorolható e kategóriába. Nem lehet kérdéses az utóbbi megkülönböztetett jelentősége, sokszor éppen a szaksajtó megindulása jelentette azt az alapot, amelyen a szakmai infrastruktúra valamennyi eleme később kifejlődött. Ezért is öröndetes, ha egy-egy diszciplína meghatározó folyóiratának elkészül a repertórium, hiszen nem pusztán a terület szakirodalmának megismerését könnyítheti meg, hanem a szakmatörténet alapvető forrásanyaga válik általa áttekinthetővé.

Magyarországon a tudományos élet a XIX. században teremtette meg a különböző szakterületek sajátos intézményrendszerét, pontosabban ekkoriban születtek meg a modern értelemben vett szaktudományok úgy, hogy „leváltak” bizonyos, már korábban létezett és bevett diszciplínákról. Ezt az utat járta be a hazai nép-

rajztudomány is, amely az 1890-es évekre jutott el az önállósodáshoz és az intézményesüléshez. A *Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya* (a mai *Néprajzi Múzeum*) ugyan valamivel korábban, 1872-ben alakult meg, de nagyarányú fejlődése 1894-ben kezdődött, amikor a fiatal és dinamikus *Jankó János* – 26 éves korában – kapott megbízást irányítására (és alig múlt 34 éves, amikor meghalt). Kétségtelenül hozzájárult a múzeumi tár gyors fejlődéséhez a közelgő ezredévi ünnepségek lázában a közvélemény érdeklődése, pozitív támogatása, valamint az, hogy e társadalmi – és részben szakmai – figyelem összefogására a fáradhatatlan *Hermann Antal* (személye nem tévesztendő össze az ismertebb *Herman Ottó*val) kezdeményezésére 1889-ben magalakult a *Magyar Néprajzi Társaság*, a következő évben pedig megindult a társaság nagyjelentőségű folyóirata, az *Ethnographia*. És az intézményesülés 1898-ban a képzésben is megjelent; *Hermann Antal* abban az évben a kolozsvári egyetemen magántanári habilitációt szerzett.

Méltán nevezte *Michael Sozan* a magyar néprajz tudománytörténetéről írt munkájában e korszakot a „magyar néprajz aranykorá”-nak, amit *Kósa László* ugyan némileg indokolatlannak tart, szerinte az alapintézmények megszervezése inkább idézi „a lelkesedésteli hőskort, a szervezett tudomány kezdeteit, a kezdetek nehézségeit, mint a nagy teljesítményeket sorozatosan teremtő, magas színvonalat képviselő aranykort.” Az persze kétségtelen, hogy ezen intézmények kezdeti működése igencsak konfliktusokkal terhelt volt. Jól példázza mindezt az 1900-tól megjelenő *Néprajzi Értesítő*, a múzeum folyóiratának története.

A periodikum most megjelenő repertórium a *Néprajzi Múzeum* kiadásában, *Nagy Réka* összeállításában látott napvilágot. Fontos állomása ez a tomos a múzeumban kiteljesedő, jobban mondvá folytatódó bibliográfiai tevékenységnek, hiszen *Sándor István* révén a *Néprajzi Múzeum* könyvtára volt évtizedeken át a hazai etnográfiai bibliográfiai munka meghatározó intézménye. A 3K 2002. évi 6. számában már hírt adott a múzeumi könyvtár munkatársai által készített kurrens néprajzi bibliográfiáról és annak számítógépes adatbázisáról; ebbe a sorba illeszkedik a most közreadott repertórium is. Jól érzékelhető és kitapintható a könyvtár elhivatott munkatársainak törekvése, hogy a hazai etnográfia szerteágazó szakirodalmát és forrásait különféle, ugyanakkor rendszerbe szerveződő könyvészetekkel tárják fel.

A repertórium előszavát az intézmény igazgatója, *Fejős Zoltán* jegyzi, magvas írásában kijelöli a *Néprajzi Értesítő* tudománytörténeti helyét, leszögezve, hogy bár a múzeum lapja volt, meglehetősen változatos formában, hol önállóan, hol az idősebb társ, az *Ethnographia* mellékleteként, az utóbbi évtizedekben pedig a múzeum évkönyveként lát napvilágot, hasábjain mindig helyet kaptak a „külsők”, vagyis a múzeum keretein kívül tevékenykedő néprajzos kutatók dolgozatai. A periodikum történetét a repertóriumot összeállító *Nagy Réka* írta, a 82 évfolyam (az első és a második világháború után hosszabb időn át nem jelent meg) története érdekes fejezete a magyar néprajz tudománytörténetének, a diszciplína megújuló tartalmának hű tükré és lenyomata az *Értesítő*ben közölt anyag. Az *Ethnographia* és a *Néprajzi Értesítő* egyébként bizonyos értelemben egymás kiegészítői voltak; míg az előbbi inkább a folklór, a szellemi néprajz, utóbbi viszont nagyobb mértékben a tárgyi néprajz körébe tartozó dolgozatokat publikált.

A repertórium 2695 tételben tárja fel a *Néprajzi Értesítő* cikkeit, mint a szerkesztő írja, a gazdag képanyag, a mintegy 5000 tétel számbavétele ugyan megtörtént, de közreadásáról terjedelmi okok miatt le kellett mondani. (A könyvtárban

az illusztrációk, mellékletek jegyzéke tanulmányozható, a remények szerint később mód lesz elektronikus formájú közzétételére.) A tudománytörténeti szempontoknak megfelelően a repertórium szerkezeti felépítése kronologikus.

A repertórium „lelke” a gazdag mutatórendszer: név-, tárgy-, a tanulmányok címe szerinti visszakeresést biztosító, a földrajzi neveket feltáró, a könyvismertetések szerzőinek nevét összegző mutató, valamint az ismertetett folyóiratok címmutatója segíti a használatot. A gazdag mutatórendszer bizonyos megoldásaiban azonban érzek egy-két vitatható megoldást. Célszerűbbnek tartottam volna egységes névmutató készítését (annál inkább, mert a „*könyvismertetések szerzői*” megnevezés némileg félreérthető, azt sugallja, hogy a recenziók íróinak nevét tartalmazza, holott az ismertetett művek szerzőinek névjegyzéke), ugyanis egyes szerzők, például *Bátky Zsigmond*, *Győrfy István* mindkét mutatóban szerepelnek. A névmutatóban az összeállító egyébként fűtett betűvel külön jelöli – helyesen – az adott személyről szóló tételt, jobb lett volna ebbe a részbe integrálni az összes személynevet úgy, hogy például kurzívval jelölték volna az illető művéről írt recenziókat. Akad szerzői név, amelyik eltűnt a két mutató között: a 789. számú tétel *Viski Károly* és *Bátky Zsigmond* írása *Válasz Solymosy Sándornak* címmel, azonban e tétel a mutatórendszer alapján csak a két szerző felől kereshető vissza.

A tárgymutatóban egy alkalommal találkoztam a mindig derűt keltő klasszikus sajtóhibával; a „*csapdák*” tárgyszóhoz kapcsolódó tételszámoknál lásd még bővítő utaló irányít a „*vadfogás*” tárgyszóhoz, ott azonban csupán a „*csapdák*”-ra visszautaló lásd szerepel. Lényegesebbnek érzem a generikus és specifikus tárgyszavak felvételének megoldását egy-két esetben. „*Magyarországi nemzetiségek*” generikus fogalom alatt szerepelnek a magyarországi bolgárok, németek és a szerbek, ugyanakkor az „*oláhok*” és a „*tótok*” a maguk betűrendi helyén található specifikus fogalomként.

Kitűnően sikerült viszont a személy-, földrajzi és testületi nevek egységesítése nem könnyű feladatának megoldása. A tárgymutatóban kaptak helyet a testületi nevek, az idegen nevű testületnevek eredeti formájukban találhatóak, a magyar alakról utaló vezet az egységesített változatra.

Az egyes tételek bibliográfiai leírása a hatályos szabványokat követi, a repertóriumot a *Néprajzi Értesítő* könyvészeti adatainak jegyzéke és néhány jól megválasztott kép egészíti ki.

(A Néprajzi Értesítő repertórium 1900–2000. Szerk. Nagy Réka. Bp. 2003, Néprajzi Múzeum. 182 p. 9 t.)

Pogány György

A KÖNYVES SZAKKÉPZÉS FÜZETEI

Pogány György
BIBLIOFÍLIA ÉS KÖNYVMŰVÉSZEZET

Hatágu Síp Alapítvány
Budapest, 2004.

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K